

УДК 376.337.64

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-15>

Присакар Володимир Васильович

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
rajakozak1916@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7843-9839

Козак Раїса Віталіївна

кандидат філологічних наук, доцент,
викладач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
rajakozak1916@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4779-1765

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Вступ. У статті розкрито основні моделі розвитку інклюзивної освіти на основі особистісно орієнтованого підходу у практиці роботи Павлівської середньої школи.

Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних положень, визначених В. Сухомлинським щодо особистісно орієнтованого навчання у системі інклюзивної освіти.

Наукова новизна. Авторами обґрунтована актуальність використання новаторського досвіду видатного педагога в інклюзивних класах закладів середньої освіти, якому присвячено значну кількість науково-педагогічних та художньо-публіцистичних праць.

Головне місце у його творах займають питання, яким педагог-практик надавав особливого значення: як навчати дітей, котрим важко вдається засвоєння навчального матеріалу в умовах масової загальноосвітньої школи; яких заходів необхідно уживати для того, щоб діти з обмеженими можливостями перебували в атмосфері повноцінного життя шкільного колективу; причини відставання у розумовому розвитку дітей; робота з батьками, які виховують таких дітей; організація психолого-педагогічної освіти з такими батьками.

Важливо також знайти кожній дитині посильну розумову працю, доступні шляхи подолання труднощів, залучати до цікавої роботи, щоб вони могли розвиватись інтелектуально, відчувати багатство рідного слова.

Висновки. Проаналізовано основні напрями діяльності Василя Сухомлинського як ученого і педагога-новатора щодо впровадження методики захисного навчання з метою забезпечення психолого-педагогічної підтримки учнів, яким важко вдається навчання, принципу передбачуваного успіху для таких учнів, рівного доступу до загальної освіти дітям з особливими освітніми потребами. Визначені завдання, які необхідно зреалізувати при роботі з такою категорією дітей, зокрема, вплив функцій художньої літератури на становлення особистості учня, значення читання для корекції та розвитку важких дітей, розвиток їхнього мовлення, мислення, емоційної сфери.

Визначені основні концептуальні положення, які стали основою сучасної інклюзивної освіти та особистісно орієнтованого навчання.

Ключові слова: педагог, педагог-новатор, важкі діти, особистісно орієнтоване навчання, інклюзивна освіта, Павлівська середня школа, батьківська школа, педагогічний колектив, психолого-педагогічна підтримка.

Prysakar Volodymyr Vasylovych

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Inclusive Education,
Rehabilitation and Humanitarian Sciences,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»
rajakozak1916@ukr.net

Kozak Raisa Vitaliivna

PhD in Philology, Associate Professor,
Lecturer at the Department of Inclusive Education,
Rehabilitation and Humanitarian Sciences,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»
rajakozak1916@ukr.net

PEDAGOGICAL HERITAGE OF VASYL SUKHOMLYNTSKYI AS A CONCEPTUAL BASIS OF THE PERSONALITY-ORIENTED LEARNING IN THE SYSTEM OF THE INCLUSIVE EDUCATION

Introduction. The article reveals the main models of the development of inclusive education based on a person-centered approach in the practice of the Pavlyska secondary school.

The **purpose of the article** is to scientifically substantiate the conceptual provisions defined by V. Sukhomlynskyi, regarding personally oriented learning in the system of inclusive education.

Scientific novelty of the article. The authors substantiates the relevance of using the innovative experience of an outstanding teacher in inclusive classes of secondary education institutions, to whom a significant number of scientific-pedagogical and artistic-journalistic works are dedicated.

The main place in his works is occupied by the issues to which the teacher-practitioner attached special importance: how to teach children who find it difficult to assimilate educational material in a mass comprehensive school; what measures should be taken to ensure that children with disabilities are in the atmosphere of a full life of the school team; causes of mental retardation in children; work with parents raising such children; organization of psychological and pedagogical education with such parents.

It is important to notice – every child need intensive mental work, accessible means of the overcoming of difficulties, involvement to the interesting work for the intellectual development, feel richness of the native language.

Results. The main directions of Vasyl Sukhomlynskyi's activity as a scientist and teacher-innovator on the introduction of the methodology of protective education in order to provide psychological and pedagogical support to students who find it difficult to learn, the principle of predictable success for such students, equal access to general education for children with special educational needs are analyzed.

The tasks that need to be implemented when working with this category of children are defined, in particular, the influence of the functions of fiction on the formation of the student's personality, the importance of reading for the correction and development of difficult children, the development of their speech, thinking, and emotional sphere. The main conceptual provisions that have become the basis of modern inclusive education and person-centered learning have been identified.

Key words: *teacher, teacher-innovator, difficult children, person-centered learning, inclusive education, Pavlyska secondary school, parent school, teaching staff, psychological and pedagogical support.*

Вступ. Василь Олександрович Сухомлинський, як талановитий і самобутній педагог, з власним оригінальним творчим стилем, відомий освітянській спільноті в усьому світі. Його творча спадщина, яка вражає своєю величиною, широтою думки, життєвою мудрістю, науково-творчим потенціалом, актуальністю, гуманістичною спрямованістю, стала дороговказом для мільйонів педагогічних працівників, науковців дієвим помічником у розв'язанні багатьох складних проблем навчально-виховної роботи у закладах освіти різного типу. У працях автора відображені злободенні проблеми навчання і виховання підростаючого покоління, глибоко вмотивовані та перевірені багаторічним досвідом його поради учням, майбутнім учителям, вихователям, керівникам освітніх установ тощо.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського стала нерозривною єдністю теоретичного аналізу, педагогічної практики, письменницького таланту, а ідеї особистісно орієнтованого підходу до навчання та інклюзивної освіти, передумови яких закладено у його творчій спадщині, є сьогодні особливо актуальними. Саме особистісно орієнтований підхід у навчанні в системі інклюзивної освіти опирається на твердження В. Сухомлинського про унікальність та неповторність особистості дитини: «Людська індивідуальність дитини неповторна ...У кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів діяльності... Поважати в кожному учневі людину, виявляти до нього гуманне ставлення – це, насамперед, розкрити в ньому таку людську неповторність» [2, с.88]. Хоча термін «особистісно орієнтований підхід» як такий у працях В. Сухомлинського відсутній, не розроблялися ним ні принципи, ні методи, але питання особистісного, індивідуального підходу до дитини розглядалися у всіх його працях.

Мета та завдання статті. Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних положень, визначених В. Сухомлинським щодо особистісно орієнтованого навчання у системі інклюзивної освіти.

Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- на основі аналізу праць видатного педагога виокремити ті положення і рекомендації, які залишаються актуальними щодо особистісно-орієнтованого підходу у навчанні дітей з особливими освітніми проблемами;
- розкрити специфіку формування пізнавальної активності у дітей з особливими освітніми потребами на основі гуманного ставлення та особистісного підходу в роботі з ними.

Аналіз досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні основи особистісно-орієнтованого навчання розроблені у дослідженнях Г. Балла, І. Бека, І. Підласого, С. Сисоевої, О. Савченко, І. Якиманської та ін.

Проблема розробки та упровадження інклюзивної освіти в Україні розкрита у працях багатьох вчених, як-от: В. Бондар, Л. Даниленко, Н. Дятленко, В. Засенко, Н. Колупаєва, І. Малишевська, С. Миронова, Ю. Рибачук, Т. Сак, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко, О. Хохліна, А. Шевцова, М. Шермет та ін. Вони розглядають інклюзивне навчання як процес і результат включення дітей з особливими освітніми потребами та дітей із типовим розвитком до навчання в одному класі загальноосвітнього закладу. Водночас акцентується увага на ролі учителя інклюзивного класу, котрий спільно з корекційним педагогом має забезпечувати гарантовану підтримку тим учням, які її потребують, здійснюючи особистісно орієнтований підхід в організації їхньої навчальної діяльності.

Окремі аспекти гуманізму та особистісного підходу в реалізації завдань інклюзивної освіти у творчій спадщині В. Сухомлинського розкриті у публі-

каціях таких авторів, як: І. Демченко, С. Іноземцев, Л. Кашуба, Н. Калініченко, Н. Кравець, В. Павлюх, Л. Прядко, Н. Яремака та ін. Проте у педагогічній науці досі відсутній цілісний науково-методичний аналіз такої актуальної для сьогодення проблеми. Саме тому питання особистісно орієнтованого підходу у навчанні дітей з особливими освітніми потребами у закладах середньої освіти, започатковані видатним педагогом, потребують ґрунтовного дослідження. Адже у багатоаспектній і різноплановій науково-педагогічній і практичній діяльності В. Сухомлинського, яка займає надважливу сходинку в історії педагогічної думки, віднаходимо відповіді на актуальні в усі часи (а особливо сьогодні) питання: як навчити дітей, яким надто важко дається здобуття знань й набуття умінь; як виховати таких дітей добрими, чесними, справедливими, людяними; чому необхідне спільне навчання здорових дітей та дітей з проблемами у розвитку; у чому переваги такого навчання тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Гуманізм навчання і виховання Василь Сухомлинський вбачав у створенні оптимальних умов для індивідуального розвитку кожного учня, у ставленні до нього як до мети, а не як до засобу, в особистісній орієнтації щодо дитини, у подоланні відчуження, у толерантному ставленні до різних психофізичних проявів серед дітей. Він став одним із тих провідних представників гуманістичної педагогіки, котрі радили безпосередньо впливати на кожну дитину, проникати до її духовного світу, навчати дітей, які відчують труднощі у здобутті знань, в одному класі зі здоровими дітьми. Про інклюзивне навчання спеціалісти-дефектологи у XX столітті ще не вели мову, оскільки питання про успішне навчання і виховання дітей із порушеннями у розвитку не актуалізувалося на державному рівні. Та педагогічна далекоглядність Василя Олександровича проявилася ще у 50-60-ті роки XX століття: він підтвердив свої новаторські ідеї їх практичним упровадженням, стверджуючи, що навчати разом дітей здорових і дітей із проблемами у розвитку необхідно і корисно. З огляду на зазначене треба зауважити, що Василь Сухомлинський не мав дефектологічної освіти, але у його педагогічній спадщині можна віднайти багато цінних порад щодо організації навчально-виховного процесу з дітьми із проблемами зазначеного виду.

Дітей, котрі з великими труднощами опановували навчальний матеріал, педагог-гуманіст називав «важкими дітьми», не уживаючи термінів «особистісна орієнтація», «інклюзія», «діти з обмеженими функціональними можливостями». У працях «Як виховати справжню людину», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Павлівська середня школа», «Батьківська педагогіка» та багатьох статтях ученим були започатковані основи інклюзивної освіти: виховання стає реальною силою, якщо ґрунтується на вірі в дитину; діти мають нести зі школи радість; дитина не має відчувати, що вона є невдахою, нездібною;

без заохочення неможливе просування уперед; важким дітям не вистачає головного: турботи, ласки, доброти. Дайте їм це – і вони перестануть бути важкими [7, с. 449].

В. Сухомлинський приділяв значну увагу так званому «важким учням», на основі чого і визначив концептуальні закономірності, надавши пріоритету гармонії педагогічних впливів. Педагогічний ефект кожного засобу впливу на особистість, на його думку, залежить від того, наскільки продумані, цілеспрямовані, ефективні інші засоби впливу. Він радив так організувати розумову діяльність «важких дітей», щоб процес їхнього оволодіння знаннями, їх осмислення відбувався у нерозривному зв'язку із їх застосуванням. Як пропагандист захисного виховання дітей, насамперед тих, які мають труднощі у навчанні, педагог уважав проявом високого рівня педагогічної майстерності дотримання учителем ідеї захисного виховання. Загальна атмосфера школи, дух поваги до людини, на його переконання, залежать від того, як в ній навчають «важких дітей».

Одним із шляхів, який допоможе важким учням засвоювати необхідний навчальний матеріал, Василь Олександрович уважав читання, наголошуючи, що спілкування з книгою стає могутнім важелем, за допомогою якого піднімають глиби знань: «Справжнє читання – це читання, що захоплює розум і серце, пробуджує роздуми про світ і самого себе, примушує підлітка бачити себе й думати про власне майбутнє. Немає такого читання – людині загрожує духовна порожнеча» [4, с. 414].

Особливого значення педагог надавав роботі із художньою літературою, справедливо доводячи, що вона є основою розвитку мови, мовлення, мислення, емоційної сфери, формування життєвих ідеалів. Наголошуючи на значенні читання для корекції та розвитку важких учнів, він розкрив вплив функцій художньої літератури та становлення особистості учня-читача: навчальної, пізнавальної, виховної, естетичної, етичної, соціальної, виділяючи корекційну як домінуючу.

Вивчаючи інтереси, прагнення і діяльність «важких учнів», педагог переконався, що однією із причин недостатнього розвитку їхнього інтелектуального життя є «погано поставлена робота над розвитком мовлення, відсутність у цій роботі спрямованості на загальний духовний розвиток» [1, с. 310]. У роботі з такою категорією дітей В. Сухомлинський радив звертати увагу на їхній позитивний емоційний стан, оскільки позитивні емоції стимулюють засвоєння знань, пробуджують прагнення до активної розумової діяльності. Важливо також знайти кожній дитині посилену розумову працю, доступні шляхи подолання труднощів, залучати до цікавої роботи, щоб вони могли розвиватись інтелектуально, відчувати багатство рідного слова.

В. Сухомлинський став одним із перших дослідників, хто висунув ідею індивідуалізації навчального процесу, доводячи при цьому, що не може бути двох однакових дітей як за способами сприйняття навколишнього світу, так і за способом мислення. Тому

важливою особливістю для інклюзивного навчання є його думка щодо використання у навчанні важких дітей, крім основної, другої програми, матеріал якої повинен бути нерозривно пов'язаний із матеріалом основної. Єдність програм, на його переконання, допоможе позитивно вирішити питання навчання таких дітей: «Зміст першої програми наповнює матеріал, обов'язковий для вивчення на уроках і збереження у пам'яті. Матеріал другої – позакласне читання та інші джерела інформації, як інтелектуальний фон, необхідний для засвоєння знань» [7, с. 447]. Зазначені концептуальні положення лягли в основу сучасної інклюзивної освіти, яка передбачає адаптацію навчальних планів та програм, методів та форм навчання, існуючих ресурсів до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами, відповідати на потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни та корективи до навчальних програм для забезпечення рівних можливостей.

Проводячи науково-дослідну роботу з окремих актуальних психолого-педагогічних проблем, В. Сухомлинський особливу увагу приділяв навчанню й вихованню дітей, розвиток яких з різних причин відстає від вікової норми. Їх нерідко називали малоздібними, повільно мислячими і навіть слабоумними, дітьми з тимчасовою затримкою психічного і розумового розвитку. Деякі спеціалісти вважали, що діти цієї категорії перебувають на межі розумової відсталості, а окремі психологи називали їх дітьми з тимчасовою затримкою у розвитку й рекомендували навчати їх у спеціальних закладах. Проте педагог-гуманіст Сухомлинський був переконаний у тому, що «учити таких дітей треба у звичайній школі: повноцінне середовище, що постійно інтелектуально збагачується, – одна з найважливіших умов їх порятунку» [3, с. 585].

Взагалі до таких дітей директор Павлівської школи проявляв особливий підхід, який полягав у забезпеченні однакових, порівняно з іншими, можливостей і умов, уникнення будь-яких проявів дискримінації: «Ці діти не є потворними, а найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства. Не їх вина, що вони приходять до школи слабкими, з недостатньо розвинутою здібністю до розумової праці. Гуманну місію школи і педагога ми вбачаємо у тому, щоб рятувати цих дітей, уводити їх до світу суспільства, духовного життя, краси повністю повноцінними і щасливими» [5, с. 93].

Прагнучи знайти і зрозуміти причини відставань у розумовому розвитку дітей, В. Сухомлинський вивчив спадковість, побут, харчування, духовне життя більше як двох тисяч сімей. У результаті проведених досліджень він виділив такі причини:

1. Перенесення в ранньому дитинстві хвороби (ревматизм, рахіт, менінгоенцефаліт тощо).

2. Посилення перебігу хвороби вторинним несприятливим впливом, пов'язаним із неправильним вихованням у ранньому дитинстві, а саме:

- нездорові, конфліктні взаємостосунки в сім'ї;
- алкоголізм батьків як один з найзгубніших факторів для дитини з відхиленнями у розвитку;

- обмеженість, надзвичайна убогість інтелектуального життя сім'ї (В.О. Сухомлинський знав дітей, у стосунках з якими мати обходилася двома-трьомасловами, яким було невідоме емоційне забарвлення слова, що засвоюється з казки, з народної пісні);

- убогість емоційного життя сім'ї (педагог виявляв 5–6-річних дітей, які ніколи й нічому не дивувалися, нічим не захоплювалися, не раділи; вони не відчували гумору, не розуміли комічних ситуацій і обставин, рідко сміялися, хворобливо реагували на жарт, тоді як сміх, на думку вченого, є одним із каналів пізнання, одним з поглядів, з якого перед людиною відкривається світ в усій його різноманітності, і якщо цей канал закрито, то й думка не розвивається повноцінно);

- відсутність повноцінного материнського виховання у перші 2–3 роки життя дитини [3, с. 587–588].

Для таких дітей Василь Олександрович розробляв й успішно застосовував методiku захисного навчання, яка була спрямована на забезпечення їхньої психолого-педагогічної підтримки. При цьому особлива увага приділялася висунутому ним принципу передбачуваного успіху. Для його реалізації педагог рекомендував учителям для учнів, розвиток яких відстає від вікової норми, постійно створювати такі навчальні ситуації, які б відкривали перед ними перспективу досягнення успішних результатів власних навчальних зусиль.

Актуальним в особистісно орієнтованому підході до навчання в умовах інклюзії є погляд Сухомлинського щодо головної мети навчання, яка полягала в тому, щоб не допустити відчуття дітьми своєї неповноцінності, перешкодити появі у них байдужого ставлення до навчальної праці, щоб запалити у них вогник допитливості, любові до знань. Тому, звертаючись до учителів, він наголошував: «Проблема глибоких знань не може бути розв'язана без урахування того факту, що до школи щороку приходять окремі діти із зниженою здібністю до навчання: вони погано запам'ятовують навчальний матеріал, мислительні операції у них уповільнені. Фактичні дані про рівень розумового розвитку цих дітей ми нагромаджуємо, головним чином, шляхом систематичних щоденних спостережень – як вони навчаються, яких успіхів досягають. Спостереження спрямовують до безумовного висновку: у навчанні і вихованні таких дітей потрібні особливі міри, необхідний тонкий, делікатний, індивідуальний підхід. Головне – не допустити переживання цими дітьми своєї «неповноцінності», перешкодити появі у них нівелювання відношення до навчальної праці, не приглушити почуття честі й достоїнства» [5, с. 92].

Особливу увагу В. Сухомлинський приділяв роботі з батьками, які виховували дітей з відставанням у розумовому розвитку, наголошуючи на тому, що у навчанні і вихованні таких дітей школа і сім'я повинні бути єдиними, дотримуватись єдиних принципів, методів і засобів: «...без сім'ї, без допомоги батьків нам не обійтися не тільки у вивченні дитини, а й у всіх інших справах. Повсякденні бесіди з батьками привели наш колектив до висновку, що

батькам і матерям потрібна система педагогічних знань» [6, с. 444].

Саме у Павиській середній школі із учителів, які мали найбільш ґрунтовну підготовку з психології та дефектології, була створена методична комісія, завданням якої було узгодження рекомендацій щодо навчання малоздібних дітей. Ця комісія згодом стала називатись психологічною, вона займалась підготовкою до занять психологічного семінару, на якому крім психологічних характеристик дітей, які відчували труднощі у навчанні, обговорювались важливі проблеми розумового, морального та емоційного розвитку. Психологічний семінар, у свою чергу, був для учителів підготовкою до проведення занять батьківської школи. Одна з груп батьківської школи називалась «Група батьків розумово відсталих дітей». Педагогічний колектив вважав створення такої школи великим своїм успіхом. Для цієї групи Василем Олександровичем була розроблена Програма психолого-педагогічної освіти, що передбачала розгляд таких питань: інтелектуальна культура сім'ї і розумовий розвиток дитини; причини розумової слабкості окремих дітей; суть, особливості розумового розвитку слабоумних, повільно мислячих, малоздібних дітей; розвиток розумових здібностей (а не оволодіння певним колом знань у першу чергу) – головне завдання шкільного і сімейного виховання дітей, які мають відхилення у розумовому розвитку; стимули, що спонукають до розумової праці; читання в духовному житті розумово ослабленої дитини; емоційне виховання та розумовий розвиток дитини; художнє мислення слабоумної, повільно мислячої, малоздібної дитини; природа, краса в розвитку розумово ослабленої дитини та ін. [6, с. 446].

Таким чином, у своєму творчому доробку В. Сухомлинський окреслив основні ідеї, властиві для інклюзивного навчання, яке забезпечує рівномірний доступ до загальної освіти дітям з особливими освітніми потребами. У роботі з такими дітьми, наголошував педагог, потрібні особливі заходи: тонкий індивідуальний підхід, чуйність, тактовність, доброзичливість, толерантність, доброта, повага тощо. Ці заходи були спрямовані на те, щоб не допустити відчуття дітьми своєї «неповноцінності», байдужого ставлення до навчання. Водночас, визнання педагогом-гуманістом кожного учня неповторною особистістю, оптимістичний погляд у майбутнє дитини, досягнення успіху у навчанні через подолання труднощів, врахування індивідуальних особливостей учнів в процесі навчально-пізнавальної діяльності, поділ класу на групи з урахуванням неоднорідності розумових здібностей учнів можна сприймати як основні положення особистісно орієнтованого підходу до навчання.

Досвід видатного педагога-гуманіста з проблеми навчання дітей з відхиленням у розвитку передбачає також спеціальну корекційну роботу, психологічну підтримку, медико-соціальний та психолого-педагогічний супровід, завданням яких є контроль за розвитком дитини, успішністю її навчання, надання допомоги щодо адаптації у середовищі здорових

однолітків. Його унікальна методика роботи з такими дітьми розкрита у чисельних науково-педагогічних працях, серед яких слід виділити книгу «Врятувати від слабоумства», яка, на жаль, залишилась незавершеною.

Результати. Упродовж багаторічної педагогічної діяльності Василь Олександрович не направив жодного учня до спеціального закладу освіти. Усі 107 дітей, які у різні роки вступили у Павиську середню школу із відставанням у розвитку, тимчасовою затримкою психічного і розумового розвитку, успішно навчалися і закінчили її, стали освіченими, повноцінними людьми: «55 із них закінчили десятий клас, 25 – після сьомого і восьмого класів вступили в технікуми та отримали середню спеціальну освіту, 17 – закінчили профтехучилища і вечірню середню школу, 8 – здобули спеціальність на курсах. Двоє через серйозні захворювання своєчасно не змогли закінчити VIII клас і отримати восьмирічну освіту через декілька років. Із 107 чоловік 13 отримали вищу освіту [3, с. 590].

Висновки і пропозиції

1. У творчому доробку Василя Сухомлинського немає чіткої спрямованості на розкриття сутності й особливостей інклюзивної освіти та особистісно орієнтованого навчання, причому самі терміни жодного разу не зустрічаються у його працях. Та ідеї індивідуалізації та гуманізації навчально-виховного процесу пронизують усю сферу його науково-педагогічної діяльності і стали концептуальною основою інклюзивного навчання, яке забезпечує рівномірний доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у закладах загальної освіти на основі особистісно орієнтованого підходу.

2. Глибоке вивчення та наліз науково-педагогічної спадщини В. Сухомлинського дають підстави стверджувати, що запропоновані ним ідеї щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до навчання у загальноосвітніх закладах, роботи з важковиховуваними дітьми, навчання і виховання дітей зі зниженими розумовими можливостями та ін. займають важливе місце у скарбниці вітчизняної педагогічної науки і потребують подальшого наукового дослідження.

3. Науково-педагогічна і практична діяльність видатного педагога-гуманіста переконливо підтверджує аргументи щодо необхідності перебування учнів в інклюзивному освітньому середовищі. Тому твердження про те, що решта дітей, котрі перебувають в інклюзивному середовищі, отримують менш якісну освіту чи перебувають у менш сприятливих соціальних умовах, є безпідставними. У багатьох відношеннях від перебування в інклюзивному середовищі решта дітей отримує стільки ж користі, скільки й діти з особливими освітніми потребами, а присутність дітей з відмінними здібностями у класі ніяким чином не заважає успішності учнів без таких потреб. Діти без обмежених можливостей можуть підвищувати свою самооцінку та закріплювати здобуті знання, виступаючи наставниками для інших.

Список літератури:

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 1. Київ, 1976. С. 209–637.
2. Сухомлинський В.О. Людина неповторна. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 5. Київ, 1977. С. 80–96.
3. Сухомлинський В.О. Найвідсталіший у класі. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 5. Київ, 1977. С. 584–590.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 3. Київ, 1977. С. 283–657.
5. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 1. Київ, 1976. С. 55–206.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 4. Київ, 1977. С. 393–626.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Вибрані твори: у п'яти томах. Том 2. Київ, 1976. С. 419–654.

References:

1. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Dukhovnyi svit shkoliara. [Spiritual world of schoolchild]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 1. Kyiv. S. 209–637.
2. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Liudyna nepovtorna. [The person is unique]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 5. Kyiv. S. 80–96.
3. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Naividstalishyi u klasi. [The person is unique]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 5. Kyiv. S. 584–590.
4. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Narodzhennia hromadianyna. [Birth of citizen]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 3. Kyiv. S. 283–657.
5. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Problema vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti. [The problem of the training of comprehensively developed personality]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 1. Kyiv. S. 55–206.
6. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Rozмова z molodym dyrektorom shkoly. [The talking with the young headmaster of the school]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 4. Kyiv. S. 393–626.
7. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Sto porad uchytel'ev. [One hundred advice for the teacher]. Vybrani tvory: u piaty tomakh. Tom 2. Kyiv. S. 419–654.